

Czinege Szilvia

Apponyi György mint lapalapító

Apponyi György mint a 19. századi magyar politikai közélet aktív résztvevője rendszeres szereplője volt a hírlapoknak. A reformkorban országgyűlési szereplése, valamint kancellársága révén említették, 1848 után pedig a politikai és hivatali szerepvállalása mellett mecénásként és más jótékony tevékenységével is megjelent a lapok hasábjain, de nem bukkant fel a neve egyetlen orgánumnál sem cikkíróként, szerkesztőként vagy esetleg tulajdonosként egészen az 1860-as évek közepéig. Az új szerepkör és az időzítés nem volt véletlen. Korábban kancellárként számításba vették véleményét, az 1850-es években azonban több alkalommal visszautasításban volt része, amikor ókonzervatív társaival együtt próbált részt venni az udvar magyarországi politikájának alakításában. A lapindítás előtti évben érte az újabb kudarc: 1862 végén az uralkodó felkérte őt és társait, hogy fejtsék ki véleményüket Magyarország helyzetének rendezését illetően, de a későbbi kiegészítést felvázoló beadványát 1863 elején visszadobták.¹ Így új fórumot választott nézeteinek ismertetésére, az eddigre már megkerülhetetlenné vált sajtónyilvánosságot.

Kiegészítési programjának népszerűsítése végett indította útjára 1864-ben Bécsben a *Die Debatte* című napilapot, amelyben először ő maga is tollat ragadott. Másik lapját 1872-ben Pozsonyban alapította *Der Katholik* címmel, amellyel az volt a célja, hogy nyilvánosságot teremtsen egy létrehozandó konzervatív katolikus párthoz kapcsolódó kérdéseknek, és ezáltal alakuló pártjának támogatottságot szerezzen. A *Die Debatte* folyóirat története a szakirodalomból, Deák Ágnes kutatásaiból már jól ismert,² így elsősorban az Apponyihoz kapcsolódó vonatkozásokat emelem ki, és röviden bemutatom itt ismertetett nézeteit. Részletesebben

¹ Apponyi reformkori pályájáról bővebben: CZINEGE Szilvia, *Gróf Apponyi György közéleti pályája a reformkorban – egy hivatalnok–politikus portré* (PhD-disszertáció), Debrecen, 2013. Az 1848 utáni lehetőségeinek alakulásáról bővebben: CZINEGE Szilvia, *Apponyi György – egy korszakokon átívelő életút*, Tanulmány, megjelenés alatt.

² DEÁK Ágnes, *Ludasi Mór és a bécsi titkosrendőrség az 1860-as években = A Lajtán innen és túl: elektronikus ünnepi tanulmányok Somogyi Éva 70. születésnapjára*, szerk. Ress Imre, Szabó Dániel, Bp., MTA TTI, 2007, 119–136; DEÁK Ágnes, *Suttogások és hallgatások, Sajtó és sajtópolitika Magyarországon 1861–1867*, Bp., Osiris, 2018; DEÁK Ágnes, TAMÁS Ágnes, *Sziszifuszok küzdelme, Kormányzat és sajtópolitika Magyarországon 1860–1875*, Pécs, Kronosz, 2021, 202.

tárgyalom a *Der Katholik* történetét, valamint ehhez szorosan kapcsolódva Apponyi pártalapításának és programjának egyes tényezőit.

Apponyitól nagyon kevés egodokumentum maradt az utókorra, ezért pályájának ezen időszakra vonatkozó feltérképezéséhez kiváló forrásként szolgálnak az általa alapított lapok. Cikkei fontos, a pályáját is érintő kérdésekre adhatnak választ: hogyan gondolkodott a kiegyezésről, miért akart pártot alapítani, illetve miért éppen felekezeti pártot kívánt szervezni? A lapok körül végzett munkája rávilágít arra is, hogy mi mindent volt képes és hajlandó megtenni céljai, azaz a lapok sikere érdekében.

Die Debatte (und Wiener Lloyd)

Apponyi alapos és megfontolt személyiség volt, így az új szintéren való megjelenés sem egyik pillanatról a másikra történt. Hosszas gondolkodás, tájékozódás előzte meg a *Die Debatte* indulását. Az előzmények egészen 1860 tavaszáig nyúlnak vissza, amikor Apponyi és az ókonzervatívok megismerkedtek Ludassy Mór újságíróval. Ez az ismeretség az előzményként fentebb említett okok mellett nem elhanyagolható szempont, mivel Apponyi Ludassyn keresztül jobban beleláthatott a sajtó világába és annak működési mechanizmusába.

Ludassy (1829–1885) magyar–osztrák újságíró volt, aki 1849-ben tűnt fel Pesten az *Esti Lapok* szerkesztőjeként, majd Bécsben több lapnál, például a *Morgen-Post*nál újságíróként dolgozott, valamint ő alapította a *Wiener Telegraph*ot és Pesten a *Feierabend* című lapot. 1860 tavaszán a *Der Fortschritt*, az év végén a *Sürgöny* és a *Pester Lloyd* bécsi tudósítója volt.³ Az ókonzervatív politikusokkal való megismerkedésére így emlékezett vissza egy Kónyi Manónak írt levelében: „Nagy előzékenységgel fogadtak. Különösen Apponyi György gr[óf] kiválóan érdeklődött a hirlapirodalmiactio iránt.” Majd így folytatta, kitérve a lap elindítására: „Midőn tehát 1864-ben »Drei Jahre Verfassungstreit« című munkámat megírtam, őt kértem fel, kegyeskednék e munkámról ítéletet mondani, mielőtt közrebocsátom. Válaszul Pestre hítt, hol akkor löverseny volt, s a gróf lakásán egy államférfiúi társaság előtt felolvastam az iratot. Általános helyeslés kísérte. Egy szót sem kívántak rajta változtatni. De ennél a munkának sokkal fontosabb eredménye az volt, hogy megérlelé gróf Apponyiban az eszmét, Bécsben nagy politikai napilapot indítani meg, melynek feladata volna a magyar kérdés magyar értelmű megoldását az által előkészíteni s előmozdítani, hogy az idevágó elveket alaposan megvitassa. E tekintetből a gróf a lapot *Die Debatte*-nak keresztelte el. A megkívántató tőke előteremtését magára vállalta s engem bízott meg a lap ki-

³ PAUPIÉR, Kurt, *Handbuch der österreichischen Pressegeschichte 1848–1959*, Band I–III, Wien, W. Braumüller, 1960, I. 129–130; DEÁK 2007, i. m. 119–120; RÓZSA, Mária, *Presse und Buch: Österreichisch-ungarische Berührungspunkten in gedruckten Quellen des 19. Jahrhunderts*, Studien zur Literaturwissenschaft Band 10, Herne, Gabriele Schäfer, 2015, 55.

adásával s szerkesztésével.⁴ Utóbbi Apponyi egész laptulajdonosi szerepvállalására jellemző volt: az anyagi terheket és a tőke megszerzését magára vállalta, a lap kiadását és szerkesztését más végezte.

A *Die Debatte* első száma 1864. november 13-án, vasárnap jelent meg, és az előfizetési felhívásban fogalmazta meg fő célkitűzéseit: a legfőbb feladatnak jelölte meg az alkotmányról való párbeszédet, mivel ezen áll a birodalom jövője. „A kérdés jogi és nem hatalmi természetű. A birodalom részei vitában állnak egymással, [...] a problémát a korona és a népek hivatalos képviselője között létrejövő törvényes megegyezés útján kell megoldani.” A szerkesztőség fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy noha az októberi diploma és a februári pátens alkotmányos elveire hivatkozik, nem élvezzi a kormány támogatását, de segíti azt a megegyezés folyamatában, továbbá pártsemleges, a nép szócsöve kíván lenni Lajtán innen és túl.⁵ 1865 elején pedig – Apponyi aláírásával – egyesült a *Wiener Lloyd* című lappal, és ezentúl *Die Debatte und Wiener Lloyd*⁶ néven jelent meg változatlan formában és tartalommal. Egy titkosrendőri jelentés szerint azért történt mindez, hogy Apponyiék és Deák Ferencék ezen a fórumon egyesüljenek ellenzékként.⁷

A *Die Debatte* hasábjain minden fontos eseményről tájékoztatták az olvasókat, Európa-szerte voltak tudósítói, Ludassy szerint a lap a „legkeményebb ellenzéki közlöny volt Bécsben”, de a szigorú cenzúra ellenére akadálytalanul megjelenhetett.⁸ Utóbbi állítás némiképp túlzó, mivel voltak olyan számok, amelyekről külön jelentések készültek⁹ vagy a tartalmuk miatt akár le is foglalták őket.¹⁰ Egyik alkalommal éppen Apponyi cikkét (*Time is money*) találta egy jelentés a „köznyugalmat zavarónak”, ezért azt a számot lefoglalták,¹¹ és ezt másnap a *Die Debatte* szerkesztősége az olvasókkal is tudatta.¹² Máskor pedig a lap kiadóját (Ludassy) és felelős szerkesztőjét (Ignaz Schnitzer) is perbe fogták izgatás vádjával.¹³

A lap rovatai közé tartoztak a vezércikk mellett a külföldi és belföldi hírek (*Inland, Ausland, Wien, Tagesnachrichten*), a tárca (*Feuilleton*) továbbá a gazdasági (*Volkswirtschaft*) és a kulturális (*Theaterfürheute*) hírek. A lapban Apponyi

⁴ A levelet közli: KÓNYI Manó, *Deák Ferenc beszédei* I–VI. Budapest, Franklin Társulat, 1903, III. 413–422, az idézett szövegrész: 414; DEÁK 2007, i. m. 121.

⁵ Pränumerations-Einladung = *Die Debatte*, 1864. november 13. (saját fordítás).

⁶ Továbbiakban röviden *Die Debatte*ként fogom megnevezni.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof und Staatsarchiv (a továbbiakban ÖStA HHHStA) Ministerium des Äußeren Informationsbüro BM-Akten 1865:565.

⁸ KÓNYI 1903, i. m. III. 414.

⁹ Például az 1864. évi 39. számról: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: HU MNL OL) D 191 1864–IV. B–8007.

¹⁰ 1865. június 22-i szám: HU MNL OL D 191 1865–IV.B–3210.

¹¹ HU MNL OL D 191 1865–IV.B–1323.

¹² A lefoglalt szám az 1865. március 4-i volt, és a március 5-i számban közzéttek a vezércikk előtt a lefoglalás tényét.

¹³ HU MNL OL D 191 1865–IV.B–4946. A jelentés Apponyit nem említette.

„Von der Theiß”¹⁴ írói álnév alatt publikált. 1864 és 1865 folyamán jelentek meg írásai, amelyek sorra a magyar kérdéssel foglalkoztak dualista közjogi alapon, a Schmerlingi centralizációval szemben.¹⁵

Így nem véletlen, hogy már 1864 decemberében Anton von Schmerling politikáját vette bírálat alá egy hasonlattal élve: a miniszter magyar tanulmányait 1861. július 21-én kezdte meg, és első próbálkozása a magyar jog kérdésében nem volt sikeres. Ugyanebben a cikkében Deákot és programját is értékelte: „Legbelsőbb meggyőződésünk szerint [...] olyan fogódzókat ad, amelyek [...] termékeny talajra vezetnek, és az októberi diploma lényegével megegyező eredményt hoz.”¹⁶ Úgy vélte, az októberi diploma volt az első lépés, amely a tizenkét évi „kivételes állapot” után kiindulópontja lehetett volna a kiegyezésnek, hiszen Magyarország alkotmányos intézményei visszaállították, és összehívták az országgyűlést. Apponyi szerint a magyar kérdés sokoldalú és megoldása nagy körültekintést igényel, a felelős minisztérium és a birodalmi tanácsosság¹⁷ nem elég hozzá. A törvényes állapotok visszaállításához nélkülözhetetlennek tartotta a kiegyezést Magyarország és az udvar között, és garanciát kért arra nézve, hogy „megőrzik a magyar koronaállamjogi önállóságának és törvényes integritásának, valamint az autonóm törvényhozás és közigazgatás sérthetlenségét. Magyarország helye a Monarchiában csak egyenrangú lehet, sohasem alárendelt.”¹⁸ Az országgyűlést tekintette az egyezkedés kiindulópontjának, így külön cikket szentelt azon sérelmének, amikor a birodalmi tanács 1865. március 22-i ülésén egy fontos, Magyarországot érintő kérdéstről tárgyaltak a magyar országgyűlés nélkül: az 1866-os költségvetésről.¹⁹

Következő írásában ismét visszatért Schmerling ostromozásához, a politikus március végi beszédeinek elemzéséhez, azon belül is egy pontot ragadott ki: a miniszter „a megoldás” elengedhetetlen feltételének tekinti, hogy a magyar országgyűlés fogadja el a birodalmi alkotmányt. Apponyi szerint ennek a kijelentésnek nem kellene jelentőséget tulajdonítani, ez az államminiszter magánvéle-

¹⁴ Nyílt titok volt, hogy kit rejt a név, a *Pesti Hirnök* 1865. július 3-i száma ezzel kapcsolatban így írt: „a »Debatte«-ban a »Tisza mellől« keltezett cikkek, melyeken oly hűn felismerhető egy nagy államférfiúi szellem jellege, [...] ha jól vagyunk értesülve, gr. Apponyi György ő exc[ellenciá]ja szelleműs tollából erednek.” Továbbá Ludassy is beszámolt róla Kónyinak. KÓNYI 1903, i. m. III, 414.

¹⁵ Legtöbb cikke *Politische Stimmen* címmel jelent meg: 1864. december 12., 17., 1865. március 8., 9., 12., 23., április 7., május 18., június 27. és augusztus 24., továbbiak: *Ungarische Stimmen an den Reichsrath = Uo.*, 1864. december 1., *Time is money = Uo.*, 1865. március 5. *Das Budgetjahr 1866 = Uo.*, 1865. március 28., *Antwort an die Ost-Post = Uo.*, 1865. szeptember 7., *Dualismus = Uo.*, 1865. szeptember 14.

¹⁶ *Die Debatte*, 1864. december 12. (saját fordítás).

¹⁷ 1860 tavaszán az uralkodó megerősített birodalmi tanácsot állított fel, amelybe a rendkívüli birodalmi tanácsosok közé néhány vezető magyar politikust is kinevezett, köztük Apponyi Györgyöt élethossziglan. ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Reichsrat Verstärkter Reichsrat Präsidial 1860:88.

¹⁸ *Die Debatte*, 1865. március 8., 9., 23. Idézett szövegrészek a március 2-i számból (saját fordítás).

¹⁹ *Die Debatte*, 1865. március 28.

ménye.²⁰ Továbbra is úgy vélte, hogy a kiegyezés a megoldás a két ország között fennálló problémára, de a megoldástól még messze vannak, mivel a tárgyalások folytatására egyedül az országgyűlés hivatott, az pedig nem ülésezik.²¹ Nem értette, mi lehet az összehívás késlekedésének az oka. Talán az, vélte, hogy fenntartják az elvet, miszerint a birodalmi tanács és a magyar országgyűlés nem ülészhet egy időben.²² Mindenesetre szerinte szükséges volt néhány előkészítő lépést tenni, amelyek közül a legfontosabbnak a törvényhatóságok rendezését tartotta, mégpedig oly módon, hogy a kormány felügyeli, kik kerülnek a főispáni székbe, mert ennek „döntő befolyása van a dolgok alakulására nézve”.²³

A *Die Debatte* hasábjain utolsóként megjelent cikkében (*Dualismus*) továbbra is a kiegyezés szükségét hangsúlyozta, és kezeskedett azért, hogy a monarchia nem magyar államainak politikai jogai ezáltal nem lesznek megcsorbítva. Úgy vélte, céljuk továbbra is, hogy minden ország alkotmányos joga meg legyen őrizve: „Meg kell ismételnünk, hogy egy formális, jogi alapokon nyugvó dualizmus nincs ellentétben a monarchia más országainak közjogi igényeinek figyelembevételével.”²⁴

Apponyi cikkeit más, leginkább centralista beállítottságú sajtóorgánumok, mint például a *Narodny Listy*, a *Neue Presse* vagy az *Ostdeutsche Post* is nyomon követték, és olykor reagáltak is egy-egy megjegyzésére, különösen a dualizmussal kapcsolatosakra. Többnyire a szerkesztőség közölte ezeket a fel- és ellenvetéseket,²⁵ egyszer azonban maga a szerző is szükségét érezte, hogy reagáljon egy terjedelmes cikkben.²⁶ Ennek nyitó gondolata az volt, hogy a dualizmus nem újkeletű dolog, mint azt mostanában oly sokan hangoztatják, hanem „Magyarország közjogi állásának természetes következménye és legtömörebb kifejeződése”. Kijelentését azon törvénycikkek felsorolása előzte meg, amelyek a két ország között fennálló viszonyt is részletezték, kezdve az 1715. évi III. törvénycikkkel és zárva az 1827. évi III.-kal. Apponyi szerint a Lajta túloldalán fel kellene hagyni a gondolattal, amely szerint Magyarország ellenséges ország lenne. „Az alkotmányos Magyarország mindamellet a törvényes szabadság rendíthetetlen alkotása, ami nemhogy ellene van Ausztriának, hanem kiáll érte[...]. Amíg Magyarország állása biztosítva van, addig biztos támasza lesz Ausztriának” – írta.

Apponyi cikkeinek hosszabb elemzése árnyaltabb képét adná a dualizmusról alkotott véleményének, az azonban ebből a rövid összefoglalóból is látszik, milyen álláspontot képviselt, mennyire tartotta fontosnak annak létrejöttét, és hogy azt hogyan képzelte el. Ehhez kiegészítésként érdemes hozzátenni, hogy a lap megjelenésével nagyjából egy időbe esett, hogy újra intenzívebbé vált a kapcsolat az

²⁰ *Die Debatte*, 1865. április 7.

²¹ *Die Debatte*, 1865. május 18.

²² *Die Debatte*, 1865. június 27.

²³ *Die Debatte*, 1865. augusztus 24. (saját fordítás).

²⁴ *Die Debatte*, 1865. szeptember 14.

²⁵ Például az 1865. szeptember 9-i számban a cseh folyóirat kommentárját.

²⁶ *Die Debatte*, 1865. szeptember 7. Az idézett részek saját fordítások.

ókonzervatívok és Deák Ferenc között. Ludassy jelentése szerint Apponyi maga értesítette Deákat levélben a lap megalapításáról és szellemiségéről, aki kedvezően fogadta a hírt. Vélhetően ebből kifolyólag jelenhetett meg Deák májusi programja három számon keresztül először a *Die Debatte* hasábjain 1865. május 7. és 9. között,²⁷ noha a Deák-párt lapja a *Pesti Napló* volt.²⁸

Magyar Világ

1865 decemberében az országgyűlés megnyitásával a politikai küzdelmek színtere Pest lett, így Apponyi szükségét érezte annak, hogy az ottani sajtó világában is jelen legyen. Megbízta Ludassyt, hogy vegye meg a hetente kétszer megjelenő *Magyar Sajtó* kiadási jogát Heckenast Gusztávtól. Erre 1865 végén került sor 10 000 forint vételár ellenében, amelynek Ludassy csak a felét fizette ki.²⁹ Az új orgánium tulajdonosa névleg Ludassy volt, szerkesztője Székely József, Apponyi a háttérből követte nyomon a munkát.

Az új lap *Magyar Világ* címmel jelent meg napilapként. Ludassy az első számban, 1865. december 12-én köszöntötte az olvasókat, és a bécsi *Die Debatte* ikertestvéreként mutatta be a lapot, amelynek célja a közvetítő szerep felvállalása és az egyezkedés a magyar társországokkal és a birodalom Lajtán túli népeivel. Kifejtette továbbá, hogy válságos időket él a nemzet, és ilyenkor szükséges, hogy a politikai vélemények minden árnyalata kellőképpen képviselve legyen. Hasonló rovatok sorakoztak a hasábjain, mint a *Die Debatte* című lapban: külföldi, belföldi hírek, kiemelten bécsi, pesti hírek, tárca, közgazdaság, menetredek, Ludassy is rendszeresen írt cikkeket, polemizált más lapokkal.³⁰

A lap kezdetben sikeres volt, jó nevű írók, mint Szathmáry Károly vagy Érkövy Adolf publikáltak sorra írásait.³¹ 1866 elején Ludassy felhívta a hirdető közönség figyelmét arra, hogy a lap példányszáma máris elérte a háromezer ötszázat.³² Nyártól azonban csökkent iránta az érdeklődés, továbbá Apponyinak is nehézsé-

²⁷ Magyarul közli: KÓNYI 1903, i. m. III. 422–429.

²⁸ DEÁK 2007, i. m. 125–128. Deák Ferenc májusi programja sok hasonlóságot mutatott Apponyi 1862. év végi beadványával, a teljesség igénye nélkül néhány fontosabb eleme: a Pragmatica Sanctiót tartotta a magyar államjog legfontosabb biztosítékának, s egyben a rendezés kiindulópontjának. A közös ügyek körét ugyanabban jelölte meg, mint Apponyi, ezek kezelését a „két tényező” által választott küldöttségre bízta. Sürgette az országgyűlés összehívását az 1848-as törvények alapján.

²⁹ HU MNL OL D 191 1866–IV.B–936, 1137., 2212. A *Die Debatte* olvasóinak is felhívta a figyelmét erre a lapra az előfizetési rovatban, például az 1865. december 12-i számban.

³⁰ Például A Homnal (*Magyar Világ*, 1866. január 31.) és a *Pesti Naplóval* (1866 márciusában cikksorozatban).

³¹ *A magyar sajtó története*, II/1, 1848–1867, főszerk. Szabolcsi Miklós, Bp., Akadémiai, 1985, 538.

³² *Magyar Világ*, 1866. január 14.

geket okozott a finanszírozása,³³ pedig az év folyamán több mint 18 000 forint szubvencióban részesült, mivel azzal számoltak, hogy a *Magyar Világ* növelheti a konzervatív lapok súlyát a hazai piacon. Ősszel a szerkesztőségben is változások történtek, októberben Székely helyét Kecskeméthy Aurél vette át,³⁴ Ludassy pedig 1866 novemberében visszalépett a *Die Debatte* szerkesztősége körüli sok teendőre hivatkozva. 1866 végén pedig közölték az előfizetőkkel,³⁵ hogy 1867. január 1-től megszűnik a lap, a munkatársak a *Sürgöny*nél folytatják munkásságukat.³⁶

Annak nincs nyoma, hogy Apponyi írt volna a *Magyar Világ*ba saját névvel vagy álnévvvel. Több cikk látott ugyan napvilágot aláírás nélkül, vagy csak X szerepel a szerző neve helyén, de tekintve, hogy a *Die Debatte* című lapban is csak addig jelentek meg „Von der Theiß” név alatt cikkek, amíg el nem kezdődött az országgyűlés, valószínű, hogy inkább az országgyűlési ügyeivel, beszédeivel volt elfoglalva, és nem szánt időt publikálásra. Annál is inkább, mivel ekkor Pozsony vármegye somorjai választókerületének képviselőjeként aktívan részt vett a képviselőház munkájában.

Apponyi vállalkozása a *Die Debatte* és *Magyar Világ* című lapokkal összességében véve nem tekinthető teljes mértékben kudarcnak, mivel fő célját elérte: fórumot teremtett közjogi elképzelései széles körű ismertetésére és megvitatására, és a kiegyezéssel létrejött az, amit még 1862 végi memorandumában összefoglalt, és ami miatt útjára indította ezt a két orgánumat.

Der Katholik – Das Recht

Néhány évvel később, 1872 tavaszán – ezúttal Pozsonyban – Apponyi egy konzervatív hetilapot alapított, amellyel nem titkolt célja volt nyilvánosságot teremteni egy létrehozandó konzervatív katolikus pártnak.³⁷ Az 1872. évi választások előtt úgy vélte, hogy életkérdés lett a katolikus elemek szervezkedése, de azt is jól látta, hogy ez még nem „közóhaj”. Úgy gondolta ezért, hogy egyénileg kell fellépni az ügy érdekében: „E tekintet indított engem arra, hogy Pozsony városában, a hol a német ajkú számos hitfeleink a legellenségesebb ujságlapok által a tökéletes elfajulás veszedelmének voltak kitéve, m.[últ] é.[v] március hóban, katholi-

³³ *Kecskeméthy Aurél naplója 1851–1878*, s. a. r. és bev. Rózsa Miklós, Bp., Franklin Társulat, 1909, 208; *A magyar sajtó története*, 1985, i. m. 538.

³⁴ DEÁK–TAMÁS 2021, i. m. 323.

³⁵ *Magyar Világ*, 1866. december 15.

³⁶ DEÁK 2007, i. m. 125–126; DEÁK Ágnes, „Zsandáros és policzájós idők”, *Államrendőrség Magyarországon, 1849–1867*, Bp., Osiris, 2015, 411–414; DEÁK 2018, i. m. 271. A *Die Debatte*t 1867. november 22-ig adta ki Ludassy, onnantól 1869. szeptember 30-ig, az utolsó számig. D. Frisch volt a tulajdonos és kiadó.

³⁷ A pártalapítás és a választások nem képezik tárgyát a tanulmánynak, csupán azon elemeket említem, amelyek kapcsolódnak a *Der Katholik* című laphoz, illetve a sajtóhoz és annak szóhasználatához.

kus és konzervatív irányú hetilapot léptettem életbe, melynek címe: *Der Katholik* jellemzi a lap feladatát, valamint a cím választása igazolja a lap tartalmát.”³⁸

A lap az első évben heti két alkalommal, szerdán és szombaton jelent meg. Szerkesztője Marosy Gerő (1840–1875) volt, vagy ahogyan a bécsi lapok említették, Gerhard von Marosy pesti újságíró, aki 1869 és 1872 között több alkalommal tartózkodott Bécsben.³⁹ Egyelőre nem ismert, hogy Marosy mikor ismerkedett meg Apponyival, és hogyan került Pozsonyba. Bizonyos azonban, hogy nemcsak az újság szerkesztését végezte, hanem ő maga is publikált, írt beszámolókat a *Preßburg* rovatba, valamint aktív résztvevője volt a pozsonyi katolikus kaszinó üléseinek és a bécsi katolikusok gyűlésén is tartott beszédet.

A lap fontosabb, minden számban megjelenő rovatai voltak a vezércikk mellett a magyarországi és ausztriai politikai közélet eseményeinek áttekintése (*Politische Übersicht*), kisebb tudósítások (*Correspondenz*), helyi hírek (*Preßburg, Tagesneuigkeiten*), gazdasági hírek. Alkalomadtán időjárás-jelentés, hajó- és vonatmenetrend, tőzsdeárfolyamok is helyet kaptak a lapban az egyre szaporodó hirdetések mellett. Rendszeresen beszámolt továbbá a pozsonyi katolikus kaszinó üléseiről, valamint ha Apponyi beszédet tartott ott, akkor azt közölték is,⁴⁰ Mindemellett az országgyűlés főbb kérdései, vitái és eseményei is megjelentek a lap hasábjain.⁴¹

A szerkesztőség a lap külön érdemének tartotta, hogy Magyarország német ajkú katolikusaihoz szól, mert a pesti *Ungarischer Volksbote* folyóirat mellett nem volt másik német nyelvű katolikus lap.⁴² Később pedig azt is hangsúlyozták, hogy a hazai olvasóközönség mellett a külföldi olvasókat is hitelesen kívánják tájékoztatni a magyarországi politikai közélet eseményeiről.⁴³ Ebből a szempontból mindenképp indokolt volt a német nyelv használata, másrészt pedig ekkoriban a felvidéki olvasóközönség anyanyelve inkább a német volt, a pozsonyi olvasni tudók 69%-a tartozott a németiséghez. A hazai olvasók azonban nem mutattak túlzott érdeklődést a lap iránt,⁴⁴ nem feltétlenül a nyelv miatt, hanem feltehetően sokkal inkább az egyházpolitikai témák miatt, amelyekre ekkor kevésbé voltak fogékonyak.

³⁸ Apponyi levele Simor János esztergomi érseknek Pozsony, 1873. január 15. Esztergomi Prímási Levéltár Simor János titkos levéltára (a továbbiakban EPL Simor tl.) 1873. No. 9.

³⁹ Például: *Fremden-Blatt*, 1870. február 13.; *Neues Fremden-Blatt*, 1871. január 27.

⁴⁰ Például Apponyi 1872. október 13-i beszéde az 1872. október 27-i számban.

⁴¹ Több számon keresztül közölte a megválasztott képviselők névsorát, a szeptember 2-i számban a diéta megnyitásáról írtak, a szeptember 29-iben a Deák-párt felirati javaslatáról, az október 13-i számban közölték Sennyey Pál október 7-i, alsóházban tartott beszédét.

⁴² *Der Katholik*, 1872. április 4.

⁴³ *Der Katholik*, 1872. december 5.

⁴⁴ Az utókor sem tulajdoníthatott jelentőséget Apponyi lapjának, mivel a Belügyminisztérium mutatókönyveiben megtalálhatóak ugyan a lapra vonatkozó bejegyzések, magukat az iratokat azonban valamikor leselejtezték, ennek pontos időpontja nem ismert. A mutatókönyvek szerint minden fontosabb, a lapot ért változásról (névváltoztatás, megjelenés gyakorisága, szerkesztőváltások) született ügyirat. HU MNL OL K 148 Mutatókönyvek 1872–1879.

A szerkesztőség az olvasótábor növelése érdekében több manővert is bevetett. Először 1872 őszén tettek kísérletet a lapeladás növelésére azzal, hogy megvették az *Ungarischer Volksbote* kiadási jogát.⁴⁵ Egyúttal igyekeztek annak olvasótáborát is megnyerni.

1873 elején Apponyi úgy értékelte a lapot, hogy bel- és külföldön egyaránt „élénk részvétnek” örvend, bár ez nem elegendő az ellenfél napilapjaival szemben, hiszen munkatársai csak „egyetlen fegyverekkel küzdenek”. Ezért úgy döntött, hogy az orgánium az év elejétől napilapként fog megjelenni bő tartalommal, és így „a tévtanokat terjesztő lapok tartását feleslegessé teendi”.⁴⁶

Az előfizetések növelése érdekében időnként felhívták az olvasók figyelmét arra, hogy mekkora anyagi áldozatokkal jár az egyetlen német nyelvű katolikus konzervatív lap kiadása, illetve hogy csak az előfizetésekből és hirdetésekből tudják a lap fennmaradását biztosítani.⁴⁷ A munkatársak gondos kiválasztása is a példányszámnövelő stratégiához tartozott. Ennek részeként 1873 őszén állandó megbízást adtak Karl Vogelsangnak, akivel Apponyi az év folyamán ismerkedett meg.

Karl Freiherr von Vogelsang (1818–1890), akit az osztrák keresztényszocializmus egyik alapítójaként tartanak számon, publicista pályájának kezdetén a *Der Katholik* jelentős állomásnak számított, mivel ettől kezdve lett rendszeresen publikáló szerző. Korábban a *Christlich-soziale Blätter* című lapban jelentek meg írásai, és a *Der Katholik*ban is publikált már levelezőként, ötrészes cikksorozata a németországi katolikus egyház történetéről 1873 júniusában jelent meg.⁴⁸ Marosytól 1873 augusztusában egy újabb vezércikk megírására kapott megbízást, majd később Vogelsang Apponyihoz fordult állandó foglalkoztatása érdekében: 1873. október 1-től évi 2000 forintért alkalmazták, politikai, jogi és gazdasági témájú cikkek írásával bízták meg.⁴⁹ Állandó munkatárssá történő előléptetését a lap előfizetésre buzdító felhívásában is közölték, ahol nyíltan kijelentették: többek között tőle is várják, „hogy feladatunknak egyre jobban meg tudjunk felelni”.⁵⁰ Apponyi összességében elégedett volt Vogelsang cikkeivel és munkájával, amit nem egy neki írott levelében is kifejezésre juttatott.⁵¹ Ugyanakkor azt is, ha valamilyen nem értett egyet vele, például a nemzetiségi kérdés kapcsán. Apponyi egyik

⁴⁵ *Der Katholik*, 1872. szeptember 29.

⁴⁶ Apponyi levele *Simor Jánosnak*, Pozsony, 1873. január 15. EPL Simor tl. 1873. No. 9.

⁴⁷ *An unsere Leser!* = *Der Katholik*, 1873. március 25.

⁴⁸ *Die Geschichte der katholischen Kirche in Deutschland* = *Der Katholik*, 1873. június 6., 7., 10., 11. és 17.

⁴⁹ KLOPP, Wiard, *Leben und Wirken des Sozialpolitikers Karl Freiherrn von Vogelsang*, Wien, Typographische Anstalt, 1930, 69–71; MADARAS ÉVA, *Az osztrák keresztényszocializmus előtörténetéből, Karl Freiherr von Vogelsang = Egyetemes történeti tanulmányok 4.*, szerk. Tokody Gyula, Debrecen, KLTE, 1970, 89.

⁵⁰ *Der Katholik*, 1873. szeptember 25. (saját fordítás).

⁵¹ A leveleket bevezető tanulmánnyal együtt közli: Tóth László, *Vogelsang és a magyar konzervatív politika 1867 után = Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik fordulójának ünnepére, 1933. október 7.*, szerk. Szekfű Gyula, Bp., Sárkány-Nyomda Részvénytársaság, 1933, 512–535.

levelében úgy fogalmazott, hogy az olvasótábor felháborodását váltaná ki, ha a lapban a legkisebb látszata is feltűnne a pánszlávizmusnak, ezért kérte tőle, hogy mellőzze a témát.⁵² Vogelsang rendszeres vendég volt Apponyinál, s ismerős lett a pozsonyi katolikus elit köreiből is. A helyi katolikus kaszinóban is tartott beszédet, például 1874. március 15-én a szociális kérdésekről.⁵³

Apponyi minden törekvése ellenére sem sikerült lapjával nagyobb sikert elérni, amely 1873-tól új alcímmel jelent meg: *Conservativ-fortschrittliches Organ für Politik und Volkswirtschaft, für Wissenschaft, Kunst und Literatur*. Az sem lendítette fel a lap forgalmát, hogy 1874-ben nevet változtatott: *Das Recht* címen jelent meg, immár felekezeti jelző nélkül.

További nehézséget jelentett, hogy lapjának fenntartása egyre több anyagi terhet rótt Apponyira, pedig kezdeményezését a katolikus egyház is támogatta. A politikus már a lap elindítása előtt levelezésben állt Simor János esztergomi érsekkel. Nemcsak az orgánummal kapcsolatos kérdésekről értekeztek, hanem a pozsonyi katolikus kaszinóról, valamint a választásokról is. A lap körüli problémákról először csak 1874-ben írt az érseknek: „pozsonyi lapom aggasztó gondom tárgyává lett”, mégpedig a költségek miatt, amiket a lap indítása óta egyedül fizetett. Leírta továbbá, hogy a lap beváltotta számításait, népszerű lett Pozsonyban és azon kívül is, sok az olvasó, de kevés az előfizető – a levél írásakor 830 előfizetéssel rendelkezett. Pártfogókat keresett, ezért kérte az érseket, hogy vállalja át a költségek egyharmadát, mert már csak az év végéig tudja fizetni a munkatársakat, továbbá arra is, hogy szólítsa fel a püspököket lapjának támogatására. Az érsek 1875-re 1000 forintot adományozott a lap számára,⁵⁴ sőt így tett a következő évekre nézve is.⁵⁵

Az érsek felajánlása nem volt egyedi eset, továbbá nemcsak Apponyinak szólt, noha a kiemelkedő jelleget mutatja, hogy az idevágó levelezés darabjai a hercegprímás titkos levéltárában kaptak helyet. A katolikus hitelvek és tanok terjesztésének egyik bevett módja volt a hírlapirodalomban való jelenlét. Több lap anyagi támogatást élvezett a katolikus egyház részéről, amelyre az érsek fel is szólította az egyes káptalanokat, akik rendszeresen küldték az aktuális lapok számára megajánlott támogatást, annak összegétől függően évi több részletben. Nem minden káptalamból érkezett azonban támogatás, és nem minden esetben zökkenőmentesen. „Átérzem én a kath[olikus] lapok fontosságát,” de már így is 700 forintot költenek lapelőfizetésekre és segélyezésekre, és egy tűzvész is közbe jött – írta egy alka-

⁵² Apponyi levele Vogelsangnak, 1877. január 14., közli Tóth 1933, i. m. 533–534.

⁵³ KLOPP 1930, i. m. 72.; beszédét a *Christlich-soziale Blätter* is közölte, MADARAS 1970, i. m. 89.

⁵⁴ Apponyi levele Simor Jánosnak, Éberhárd, 1874. október 12. EPL Simor tl. 1874. No. 55.

⁵⁵ Apponyi levele Simor Jánosnak, Éberhárd, 1876. október 10. 1876. EPL Simor tl. No. 27., Pozsony, 1877. november 5. EPL Simor tl. 1877. No. 30., Éberhárd, 1878. október 17. EPL Simor tl. 1878. No. 27.

lommal Kruesz Krizosztom főapát.⁵⁶ Az 1860-as évek végén és az 1870-es években a *Magyar Állam*, az *Esztergomi Közlöny* és a *Népiskola* című lapok bukkannak fel többször a támogatott orgánumok között.⁵⁷ Továbbá egy-egy katolikus szellemű lap indításával is felkeresték az érseket, egyrészt hogy jóváhagyja az új lap programját, másrészt hogy pártfogásába ajánlják. Ilyen volt például a ma is megjelenő szlovák *Katolicke Noviny* felterjesztése programjukról Andreas Redlinszky tollából.⁵⁸ A katolikus egyház elvi és anyagi támogatásából tehát Apponyi lapja sem maradt ki.

Mindezek mellett újabb megoldandó helyzetet teremtett, hogy Marosy 1875 júniusában elhunyt.⁵⁹ Már 1875 januárjában beteg volt, ekkor helyére Apponyi ideiglenesen Franz Xaver Schumachert (1827 k.–1883) nevezte ki. Az új szerkesztő Württembergből származott, az 1850-es években telepedett le Ausztriában, ahol több osztrák lapnak is a szerkesztője vagy munkatársa lett. Schumacher széles körű műveltséggel rendelkezett, különösen kiemelkedők voltak teológiai ismeretei. Szerkesztője volt az *Österreichischer Volksfreund* és a *Volksblatt für Stadt und Land* című lapoknak, munkatársa a *Das Vaterland* konzervatív katolikus orgánumnak, és levelezője több külföldi lapnak is.⁶⁰ Apponyi azonban nem volt elégedett a munkájával, úgy vélte, hiányos a nyelvtudása és nem ismeri kellőképpen a hazai intézményrendszert, emiatt pedig állandóan nagy nehézségekkel kell megküzdenie. Ezért egy új személyt keresett a pozícióra, olyat, aki „helyes elvekkel, tehetséggel és szeretettel ötvözi a honi ismereteket”. Így esett a választásra Dr. Karl Otcoskára,⁶¹ akit sokkal inkább alkalmasnak látott a szerkesztői feladatok elvégzésére. 1875 júliusától ő lett a *Das Recht* szerkesztője, majd 1878 végétől a lap kiadója is annak megszűnéséig.⁶² Otcoska beváltotta Apponyi reményeit, aki így írt róla

⁵⁶ EPL Simor János nyilvános levéltára Categoria 44. Libri scholastici. Scripta periodica (továbbiakban Simor Cat. 44.) 1868. No. 5277.

⁵⁷ EPL Simor Cat. 44. 1867–1880.

⁵⁸ EPL Simor Cat. 44. 1869. No. 5008.

⁵⁹ Marosy Apponyi éberhardi kastélyában halt meg. *Budapesti Közlöny*, 1875. június 5.

⁶⁰ Schumacher nekrológja: *Das Vaterland*, 1883. február 14.

⁶¹ *Apponyi levele Vogelsangnak*, 1875. július 4. közli: Tóth 1933, i. m. 530–531. (saját fordítás).

⁶² A lexikonokban és bibliográfiákban lévő szócikkek szerint Otcoska szerkesztői kinevezése 1878-ban történt. Ez a közlés azonban téves, ezt támasztja alá Apponyi fenti Vogelsangnak írt levele, valamint a *Das Recht* 1875. évi 160. száma (július 16.), amelyben az *An unsere Leser* rovatban Otcoska mint új főszerkesztő köszönti a lap olvasóit. Az 1878-as évet valószínűleg a kiadóváltással keverhették össze: 1878. december elejéig J. F. Mühlhammer volt a lap kiadója, majd ezt követően lett Otcoska. *Katolikus sajtó Magyarországon*. 1488. szócikk https://archiv.katolikus.hu/k_sajto/katsajto.html (letöltve: 2022. november 20.); *Magyar katolikus lexikon* <http://lexikon.katolikus.hu/R/Recht,%20Das.html> (letöltve: 2022. november 20.); BOROVSKY Samu, *Magyarország vármegyéi és városai, Pozsony vármegye és Pozsony*, Bp., Országos Monografia Társaság 1904, 479; WEBER, Albert, *Bibliographie deutschsprachiger Periodika aus dem östlichen Europa*, h. n., k. n., 2013, 118. Tóth László Vogelsangról szóló tanulmányában egy lábjegyzetben már említést tett Borovszky tévedéséről. TÓTH 1933, i. m. 518. 12. lábjegyzet. Viszonylag helyes adatokat közöl: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, X, Bp., Hornyánszky Viktor könyvkereskedése, 1904, 2.

az érseknek: „Otocska tehetséges, nemes és önzéstelen jellemű és vallásos buzgóságánál fogva igazán ritka.”⁶³

Karl Otocska (1840–1907) jogi doktor volt, 1867-ben telepedett le Pozsonyban, és ügyvédként tevékenykedett, majd az ügyvédi kamara elnöke lett. Későbbi pályája is mutathatta Apponyinak, hogy jól választott 1875-ben, hiszen Otocska évekig vezette a pozsonyi katolikus közösséget, 1896-ban útjára indította a *Preßburger Tagblattot*, katolikus klubot alapított, valamint a *Katholisch-literarische Aktiengesellschaft* könyvnyomda megalapítása is a nevéhez köthető.⁶⁴ Karl Otocska szerkesztői kinevezése előtt C. O. monogrammal publikált a *Das Recht* hasábjain, cikkeiben a konzervatív-katolikus pártalapítás szükségességét fejtegette. Kinevezése után Sennyey Pál programjáról, a zempléni pontokról írt egy cikksorozat, ⁶⁵ de ezt követően nincsenek C. O. monogrammal ellátott írások a lap oldalain.

Az erőfeszítések és a jól kiválasztott munkatársak ellenére 1876 végén Apponyi nem volt derűlátó a lap további sorsát illetően. Az előfizetések nem fedezték a költségeket, de a *Das Recht* sorsát közügynek tekintette, mivel a „lap nem volt ugyan képes kézzelfogható nagy eredményt teremteni, mindazáltal a rossznak terjesztése ellen nem csekély hatással küzdött”. Sok előfizető hátralékát nem tudták behajtani. Ebben a helyzetben Apponyi úgy mérlegelte az elmúlt öt évet, hogy az elért eredmények nem felelnek meg a ráfordított áldozat mértékének. Fontolgatta, hogy vérző szívvel ugyan, de lemond az erejét meghaladó feladatról, miként azt Simornak kifejtette.⁶⁶ Egyetlen lehetőséget látott arra nézve, hogyan működhetne tovább a lap: ha újra hetilapként jelenik meg. Ezzel több mint felére csökkentik a kiadás költségeit, de még ehhez is pártfogókra volt szükség.⁶⁷ Így a *Das Recht* 1877-ben és az 1878-as évfolyamban is újra hetilapként jelent meg. Apponyi remélte, hogy az olvasók érdeklődése nem csökken, bizakodó volt egyúttal a folytatást illetően.⁶⁸ Ami az első negyedév végén sem lankadt, örömmel vette, hogy az érsek meg volt elégedve a lap irányával és szellemével.⁶⁹ Az év vége felé azonban már látta, hogy nagyobb súlyt nyomna a latba, ha a *Das Recht* újra napilapként jelenne meg, amihez 6000–7000 forintnyi szubvencióra lett volna szüksége, viszont ő maga nem volt abban a helyzetben, hogy ezt finanszírozhatná. Jelezte ezt az érseknek, aki komolyan foglalkozott Apponyi lapjával, rendszeresen küldte neki az ígért összegeket, Apponyi ezen levelének folyamányaként pedig 5000 forintot különítettek el a *Das Recht* számára.⁷⁰ Noha az anyagi gondok a

⁶³ Apponyi levele Simor Jánosnak, Éberhárd, 1877. január 2. EPL Simor Cat. 44. 1877. No. 1666.

⁶⁴ Otocska nekrológja: (*Neuigkeiten*) = *Welt Blatt*, 1907. június 6.

⁶⁵ *Das Recht*, 1875. július 21., 25. 31.

⁶⁶ Apponyi levele Simor Jánosnak, Éberhárd, 1876. október 4. EPL Simor tl. 1877. No. 25.

⁶⁷ Apponyi levele Simor Jánosnak, Éberhárd, 1876. november 18. EPL Simor Cat. 44. 1877. No. 1387.

⁶⁸ Apponyi levele Simor Jánosnak, Éberhárd, 1877. január 2. EPL Simor Cat. 44. 1877. No. 1666.

⁶⁹ Apponyi levele Simor Jánosnak, Nizza, 1877. március 29. EPL Simor Cat. 44. 1877. No. 2775.

⁷⁰ Apponyi levele Simor Jánosnak, Pozsony, 1877. november 5. EPL Simor tl. 1877. No. 30.

következő évben sem szüntek meg, Apponyi továbbra is szükségesnek tartotta a lap fenntartását, mert „terjednek a vallás elleni törekvések”, és az egyetlen német nyelvű katolikus lap nélkülözhetetlen lenne. Az érsek biztosította Apponyit a további támogatásról.⁷¹

Karl Otcoska szerkesztő 1879. január 1-től lett a *Das Recht* kiadója, amely ekkortól újra napilapként jelent meg. Apponyi egyúttal felhatalmazta, hogy ezután ő szedje be a pártfogóktól a felajánlott összegeket, így Simor Jánossal is felvette a kapcsolatot. A lapot azonban csak az év feléig tudta megjelentetni, az utolsó számot 1879. június 30-án adta ki.⁷² Otcoska a lap megszűnéseként két okot jelölt meg: egyrészt nem volt anyagi fedezet, másrészt a fogékonyság, az érdeklődés és a hitélet is kihalófélben volt Pozsonyban.⁷³

Apponyi a *Der Katholik*, illetve a *Das Recht* esetében sem kizárólag a laptulajdonosi feladatokat látta el. Ő maga is rendszeresen reagált a közélet eseményeire egy-egy hosszabb cikkben, többször a *Zur Lage* címet adta írásainak, vagy a konkrét ügyet tette a cím tárgyává, amihez hozzá kívánt szólni: *Gewissensfreiheit*, *Zu den Wahlen*, *Zur Organisation*, *Betrachtungen*. Apponyi írásainak részletes tematizálása és vizsgálata nem célja a tanulmánynak, csupán néhány olyan szövegét említem meg, amely betekintést ad azon témák sorába, amelyekkel Apponyi a lapszámok hasábjain foglalkozott. Ezek leginkább a politikai közélet fontosabb eseményeit érintik, többször az aktuális országgyűlési ügyeket járta körül egyházpolitikai szempontból. 1873-ban például egy háromrészes cikksorozatot szentelt Ghyczy Kálmán szekularizáció-javaslatának, amelyet egyházellenesnek tartott.⁷⁴ Ebben az időszakban Apponyi egészségügyi okok miatt sokat utazott, legtöbbször valamelyik mediterrán térségbe. Távolléte alatt is folytatta a publikálást, ez idő alatt született cikkei nem feltétlenül konkrét ügyekkel foglalkoznak, hanem általánosabb jellegűek, például római tartózkodása idején írott cikksorozatában a pápaságról, az olaszországi katolikus egyház, valamint a konzervatívok helyzetéről értekezett.⁷⁵ Vagy párizsi utazása idején a francia konzervatívok és katolikusok helyzetéről.⁷⁶ Felszólalt akkor is, ha úgy érezte, hogy Magyarország katolikus lakosságát hátrányos megkülönböztetés éri, például amikor a politikusok tisztán egyházi kérdésekben akarnak döntést hozni, vitatva egyúttal a katolikus egyház

⁷¹ *Apponyi levele Simor Jánosnak*, Éberhárd, 1878. szeptember 19. és október 17. EPL Simor tl. 1878. No. 26–27.

⁷² POTEMRA, Micha, *Bibliografija inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*, Martin, Matica Slovenska, 1963, 628. A *Das Recht* utolsó évfolyamainak pontos megjelenésére utaló szekunder forrás felkutatásában Vörös László (tudományos munkatárs, Szlovák Tudományos Akadémia, Történettudományi Intézet) segítségét ezúton is köszönöm. A *Das Recht* 1874–1877. évfolyamai az Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilm-tárában kutathatók, a szövegben szereplő említések is ezekből az évfolyamokból valók. Az 1878. és 1879. évfolyamok felkutatása folyamatban van.

⁷³ *Otcoska Károly Simor Jánosnak*, Pozsony, 1880. március 3. EPL Simor Cat. 44. 1880. No. 1844.

⁷⁴ *Betrachtungen I–III. = Der Katholik*, 1873. március 15., 16., 18.

⁷⁵ *Aus der ewigen Stadt I–III. = Der Katholik*, 1873. május 22., 24., 25.

⁷⁶ *Französische Zustände I–II. = Der Katholik*, 1873. június 27., 28.

kompetenciáját az ügyben.⁷⁷ 1875 tavaszán négyrészes cikksorozatban foglalkozott a magyar belpolitikai életet ekkor lázban tartó pártfúzióval,⁷⁸ valamint a választásokat sem hagyta szó nélkül.⁷⁹

A lap legkiemelkedőbb témája, egy konzervatív katolikus párt alapításának szükségessége újra és újra felbukkant a hasábokon, különösen az 1872. és 1875. évi választásokat megelőzően, s nemcsak Apponyi tollából. A kérdéshez kapcsolódóan Apponyi legfontosabb írása az indulás évében született *Gruß und Aufruf an die katholischen Wähler* címmel,⁸⁰ amelyben kifejtette, hogy a katolikus egyház súlya és helyzete attól függ, hogyan alakul a következő választás: „nekünk katolikusoknak zárni kell sorainkat és szerveződni” – jelentette ki. Emellett öt pontban fogalmazta meg azokat a követeléseket, amelyeknek meg kell felelnie a katolikusok által megválasztott képviselőknek. Ezt az öt pontot tekinti egyúttal a leendő párt programjának is. Egy másik, a pártalapítással foglalkozó cikk azt a kérdést járta körbe, hogy a konzervatív katolikus politikusok miért nem elégszenek meg a Deák-párton belüli frakcióval. A szerző K-y monogrammal jegyezte írását.⁸¹ 1875 tavaszán Karl Otcoska is foglalkozott a pártalapítás kérdésével, amelyet bölcs dolognak tartott, mivel úgy vélte, „Magyarország állami érdekeinek szerves részét képezi a katolicizmus”.⁸² Otcoska azt is nyomon követte, miként foglalkozik a magyar sajtó a pártalapítás kérdésével.⁸³ Apponyi is felszólalt még egyszer 1875 nyarán a pártalapítás ügyében. Kétrészes cikkében felhívta az olvasók figyelmét az egyenlőtlen választási küzdelmekre és a Sennyey-párt támogatására buzdított: „a haza megmentésének [...] jelszava: a szervezkedés erőink egyesítése és érvényesítése végett”, aminek eszköze egy konzervatív párt szervezése.⁸⁴ Írásában már nem használta a felekezeti jelzöt.

Az itt említett néhány példából is látszik, hogy a lap tartalmilag megfelelt Apponyi elképzeléseinek és célkitűzéseinek: nyilvános fórumot biztosított nézeteinek, valamint folyamatosan felszínen tartotta a fontosabb egyházpolitikai kérdéseket. Megfogalmazta egyúttal azt is, hogy az egyház súlyának megőrzése érdekében politikailag is szükséges a szerveződés, amely leginkább a választások közeledtével kapott nagyobb publicitást.

Apponyi maga nem feltétlenül élte meg kudarcként a lap alacsony példányszámát, örült annak a(z egyre kisebb) sikernek is, amelyet elért vele. Azt, hogy miért

⁷⁷ *Die jüngste Heldentat des Grafen Andrassy = Das Recht*, 1874. április 14.

⁷⁸ *Zur Lage I–IV = Das Recht*, 1875. április 7–9., 11.

⁷⁹ *Zu den Wahlen I–IV = Das Recht*, 1875. június 13., 18., 20., 22. és *Nach den Wahlen I–II = Das Recht*, 1875. augusztus 18., 20.

⁸⁰ *Der Katholik*, 1872. május 23. Az idézett rész saját fordítás.

⁸¹ *Wozu Solidarität, wenn auch nur in einem Punkt, und wozu Gemeinschaft mit der Deákpartei? I. = Der Katholik*, 1872. június 2.

⁸² *Bedürfen wir einer katholisch-politischen Partei? = Das Recht*, 1875. május 11. (saját fordítás)

⁸³ *Nochmals die Frage einer kath-politischen Parteibildung; Zur Bildung einer katholischen Partei; Zum Streit über die Bildung einer katholischen Partei = Das Recht*, 1875. május 16., 23., június 15.

⁸⁴ *Zur Organisation I–II = Das Recht*, 1875. július 17., 20. (saját fordítás).

nem lett sikeresebb a vállalkozás, a fentebb már említett tényezők összessége adja meg. A nyilvánvaló finansiális nehézségeken túl probléma lehetett, hogy a *Der Katholik*, illetve a *Das Recht* nem kimondottan országos lap volt, hanem önmeghatározásában is csak „Provinzenblatt”, és a kiadás helye, Pozsony ekkor már inkább vidéki városnak számított, semmint a politikai élet központjának, ami a dualizmus idején Pest, majd Budapest lett. A kudarcban szerepet játszhatott az a tényező is, hogy nem sikerült a katolikus és a konzervatív érdekeket úgy összehangba hozni, hogy azok elsőként a katolikus, illetve konzervatív körökben, majd a szélesebb közönség számára is elfogadhatók legyenek. Az *Ungarischer Volksbote* példája, valamint az esztergomi érsekhez érkező pártfogást kérő levelek sora is mutathatja, hogy a felekezeti lapkiadásra Magyarországon ekkor még nem volt nagy kereslet; az olvasókat sokkal inkább foglalkoztatták a közjogi kérdések, mint az egyházpolitika különböző kérdései, amelyeknek ekkor még nem volt a társadalmat megosztó jelentősége. A lap nevének megváltoztatásában is az játszott szerepet, hogy konzervatív körökben elterjedt volt az a nézet, miszerint egy pártnak nem kell felekezethez tartozni.⁸⁵ Apponyi alkalmazkodott ehhez a tendenciához, függetlenül attól, hogy a lap tartalmát nem változtatta meg.

Apponyi pártja és programja a lapok hasábjain

A pártalapítás gondolata Apponyit már a '60-as évek elejétől foglalkoztatta,⁸⁶ de csak a '70-es évek elejére érezte szükségét a különállásnak különböző kül- és belpolitikai okok miatt.⁸⁷ A szakirodalom túlnyomó része Katolikus Konzervatív Pártnak nevezi kezdeményezését, a korszakban viszont csak Apponyi illetve ehhez hasonló kifejezéssel. Eleinte (pozsonyi)⁸⁸ katolikus (politikai)⁸⁹ kaszinóként emlegették,⁹⁰ majd, amikor komolyodni látszott a mozgalom, katolikus pártként ne-

⁸⁵ Sennyey magát a pártalapítást is szükségtelennek tartotta. Vö. Sennyey 1872. május 4-i beszéde, részben kivonatolva közli: *Politikai Ujdonságok*, 1872. május 15. 1872. október 7-én tartott beszédében szintén hangsúlyozta, hogy szükségtelen új pártot alapítani. FAZEKAS Csaba, *Katolicizmus és konzervativizmus a XIX. századi Magyarországon = Múltunk*, 47(2002), 3–4, 463. Az 1875-ös választások alkalmával kiadott zempléni pontokban az egyházpolitikai témákat kerülte, valamint a párt nevéből kimaradtak a beszédes jelzők, Jobboldali Ellenzék néven próbált érvényesülni. A pártprogramot közli: MÉREI Gyula, *A magyar polgári pártok programjai (1867–1918)*, Bp., Akadémiai, 1971, 85–91.

⁸⁶ Apponyi György levele Vay Miklósnak, 1860. október 24. Közli: LÉVAY József, *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből*, Bp., Franklin Társulat, 1899, 318–319.

⁸⁷ Az okok kifejtése nem képezi a tanulmány részét. Ld. erről: HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, 1973, 452–456; FAZEKAS 2002, i. m. 458–461.

⁸⁸ A hírlapok hasábjairól világosan látszik, hogy több városban is működött ez idő tájt katolikus kaszinó, vagy a kisebb településeken katolikus egyesület. Apponyi fellépése a pozsonyhoz köthető.

⁸⁹ A politikai jelző nem mindig szerepel a kaszinó megnevezésében.

⁹⁰ „Pozsonyban csendzavaró fellépés történt, halljuk, hogy itt valami katolikus casino alakult”. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 1871. június 11., „Minden jó lélek az urat dicséri; Pozsonyban

vesítették konzervatív jelző nélkül. Fazekas Csaba és Szabó Dániel Apponyi pártját illetően azzal a kérdéssel is foglalkozott tanulmányában, hogy egyáltalán nevezhető-e pártnak Apponyi akciója, programnak az öt pontból álló felhívása.⁹¹ Szervezetileg ugyanis nem különült el a Deák-párttól, annak kebelében bontakozott ki és még képviselőit is annak egyetértésével jelölte ki. Mivel nem önállóan indultak a választáson, ezért Fazekas szerint párt helyett inkább az azonos nézeteket vallók alkalmi, klubszerű összefogásáról volt szó.⁹² Az utókor fogalomhasználatát azonban árnyalhatja a korabeli szóhasználat, hogy miként nevezték és kezelték Apponyi akcióját és felhívását, amelyhez az egyik legjobb forrásként a sajtó szolgál.

A korszakban a kor fogalmi kereteinek megfelelően pártként tekintettek rá már az alakulás időszakában is, valamint Apponyi felhívását is programként kezelték. Nemcsak a *Der Katholik* és a *Das Recht* szerkesztősége tett így, de más lapok hasábjain is így jelentek meg. Például *A Honban*, ahol 1872. március elején egy másik lap, az *Üstökös* által összeállított pártstatisztikát tettek közzé, amely az ötödik helyen nevezte meg a Katholikus Pártot, annak két ágával együtt.⁹³ Az alakulás időszakáról és a választásokon várható eredményekről nagyon pontos képet festett ugyanez a napilap vezércikkében, amely a *Katholikus párt* címet viselte.⁹⁴ A cikk szerint a jobboldalról érkező új párt programja annyiban egészítette ki az eddigieket, hogy a katolikus egyház érdekvédelmét hangsúlyozta, és olyan képviselők állítását szorgalmazta, akik jó katolikusok. Maga a *Der Katholik* 1873. szeptember 25-i számában katolikus konzervatív pártközlönyként (*Parteiorgan*) definiálta magát, és a *Das Recht* programként utalt vissza Apponyi 1872. májusi felhívására háromrészes cikksorozatában 1874 márciusában, amely a *Das Apponyische Program* címet viseli. Ugyanakkor – kilépve a sajtó világából – megállapítható: a 19. század folyamán élő pártdefiníciók mindegyikébe beleillik Apponyi akciója,⁹⁵ így korszakának fogalmi keretei között tekinthetjük kezdeményezését annak, aminek ő maga is szánta.

nehány nap óta kísértet jár; hanem angol szakála van; Apponyi György gróf tart ott prédikációkat a katolikus kaszinóban, hogy jövőre csupa szent követeket kell választani, a kik programjukba fölveszik a csalhatlanságot s a papgazdasszonyok szüzességét.” *Bolond Miska*, 1872. január 14.

⁹¹ FAZEKAS 2002, i. m. 461.; SZABÓ Dániel, *Párt vagy nem párt = Történelmi Szemle*, 52(2010), 4, 589.

⁹² FAZEKAS, 2002, i. m. 461.

⁹³ A főpapi párt vezetője Apponyi György, szócsövük a *Magyar Állam* volt, az alsópapság pártjának a vezetője Szilágyi Virgil, hírlapjuk a *Szabad Egyház* volt. *A Hon*, 1872. március 3.

⁹⁴ *A Hon*, 1872. március 1.

⁹⁵ „több hasonlóan gondolkodó személy összessége, akik szemben állnak azokkal, akik másként gondolkoznak [...]” (saját fordítás) ADELUNG, Johann Christoph, *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*. 1811. https://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/lemma/bsb00009133_4_0_240 (letöltve: 2022. november 25.); „valamely társadalmi egésznek része, felekezete, mely leginkább politikai dolgokban vélemény-, vagy akaratkülönbség miatt a többtől külön vált, elszakadt.” CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, V, Pest, Athenaeum, 1870, 89; „a politikai életben azon egyének összessége, akik azonegy célra törekedvén, egyesülnek

*

Apponyi lapalapítóként kezdetben sikereket könyvelhetett el a *Die Debatte* és a *Magyar Világ* című lapokkal mind a példányszám, mind pedig a kitűzött célok tekintetében. A *Der Katholik* és a *Das Recht* kapcsán ez azonban már nem mondható el. Jellegükből adódóan az 1870-es évek még korainak bizonyultak, így talán erre is érvényes lehet Apponyi egyik megállapítása, amelyet az 1862. évi beadványának visszautasítása kapcsán tett: „Az én javaslataimat mindig az a balszerencse éri, hogy vagy túl korán utasítják vissza, vagy túl későn fogadják el.”⁹⁶ Ez a vállalkozása mind a felekezeti lapkiadással, mind a felekezeti pártalapítással korainak bizonyult, de előfutára lehetett a század végén kibontakozó katolikus politikai mozgalmaknak.

Czinege, Szilvia

György Apponyi as a journal founder

In the second half of the 19th century, György Apponyi founded paper(s) to discuss the political objectives that were important to him. In preparation for dualism, he launched his German-language newspaper *Die Debatte* in Vienna, where, working together with Mór Ludassy, they created a mouthpiece for their views. After the opening of the Parliament in 1865, he bought the newspaper *Magyar Világ* in Pest, in which the views related to the agreement to be created were also expressed. While in the former paper Apponyi published under the name *Von der Theiß*, in the latter he did not appear as a publicist. In 1872, he wanted to found a conservative Catholic party and to create the right intellectual environment and social base, he started the weekly *Der Katholik* (*Das Recht* from 1874), in which he published under his name the issues that interested him the most. As the founder of the paper, Apponyi had success with *Die Debatte* and *Magyar világ*, both the number of copies and the achievement of the set goals show this. However, this cannot be said about *Der Katholik*, as the readership was even less receptive to church-political topics at that time.

Keywords: dualism, conservative, Catholic, *Die Debatte*, *Magyar Világ*, *Der Katholik*, *Das Recht*.

és egy külön csoportot képeznek.” *Magyar Lexikon*, szerk. Somogyi Ede, XIII, Bp., Wilckens és Waidl Kiadóhivatala, 1883, 430; „hasonló gondolkodású emberek csoportja, akiknek vallási, politikai, társadalmi vagy tudományos kérdésekben képviselt álláspontja szemben áll azokéval, akik másképp gondolkodnak [...]” (saját fordítás) *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*, 1889, digitalisierte Fassung im Wörterbuchnetz des Trier Center for Digital Humanities, <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB#1> (letöltve: 2022. november 25.); „politikai értelemben a célazonosság alapján szövetkezetteknek összessége. A párt élén érdemileg a pártvezérek állanak [...] a párt céljainak képviselőjére és terjesztésére a pártközlönyök szolgálnak, a párt vezérelveit a pártprogram tartalmazza.” *A Pallas nagy lexikona*, XIII. kötet, Bp., Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1896, 831.

⁹⁶ [LUDASSY Mór], *Drei Jahre Verfassungstreit*, Lipcse, F. A. Brockhaus, 1864, 180. (saját fordítás).